EUROPOS SĄJUNGOS KONSTITUCINĖ SUTARTIS IR LISABONOS SUTARTIS: SKIRTUMŲ BEIEŠKANT

Irmantas Jarukaitis
Europos teisės departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos generalinio direktoriaus pavaduotojas
Vilniaus universiteto Teisės fakulteto lektorius
socialinių mokslų daktaras
Tel. (+370 699) 9 11 35
El. paštas: i.jarukaitis@etd.lt

Straipsnyje Europos Sąjungos (ES) konstitucinės sutarties ir Lisabonos sutarties požiūriu analizuojami ES prigimties klausimai[1]. 2007 m. birželio 21–22 d. Europos Valdovų Taryba (EVT) priėmė išvadas, kuriose, be kita ko, nurodoma, jog Lisabonos sutartis nebus konstitucinio pobūdžio. Būtent šis teiginys yra pagrindinis straipsnio tyrimo pradžios taškas ir objektas. Atitinkamai straipsnyje analizuojama ES dabartis, t. y. siekiama atsakyti į klausimą, kiek egzistuojanti ES ir jos teisės sistema gali būti suvokiama kaip konstitucinė sistema, kiek ES kontekste pateisinamas konstitucinės kalbos vartojimas, ir ateitis, t. y. konstitucionalizmo požiūriu analizuojama ES konstitucinė sutartis ir Lisabonos sutartis.

The article deals with issues of the nature of the EU from the point of view of the EU Constitutional Treaty and the Lisbon Treaty. The European Council has adopted conclusions in June 21–22, 2007 which state among the other things that the Lisbon Treaty will not have a constitutional character. Namely this statement is the main point of departure of the article and its main object of research. The article analyses the present of the EU aiming at providing the answer to the question, to what extent the currently existing EU may be treated as constitutional system, to what extent the use of constitutional language in the context of the EU is justified and the future of the EU under the Lisbon Treaty.

Įvadas

Neigiami Nyderlandų ir Prancūzijos referendumų dėl ES konstitucinės sutarties (toliau – ESKS) ratifikavimo rezultatai buvo rimtas smūgis tolesnei integracijai. Paskui pora metų buvo ieškoma įvairių sprendimų, kurie leistų „atgaivinti“ šios sutarties ratifikavimo procesą. Vis dėlto politinė tikrovė parodė, jog tai neįmanoma. Dėl to 2007 m. birželio 21–22 d. Europos Vadovų Taryba nusprendė atsisakyti tolesnio ESKS ratifikavimo idėjos ir grįžti prie vadinamojo klasikinio steigiamųjų sutarčių pataisų metodo. Be kita ko, EVT savo išvadose užsiminė apie „nebekonstitucinį“ Lisabonos sutarties, pakeisiančios ESKS, pobūdį. Būtent šis teiginys ir yra pagrindinis straipsnio tyrimo objektas, t. y. jame siekiama ištirti ir įvertinti, ar optimaliu laikytinas teiginys, jog Lisabonos sutartis ne(be)turi konstitucinio pobūdžio. Atitinkamai straipsnį sudaro dvi dalys. Pirmojoje dalyje tiriama, ar apskritai, ir jei taip, tai kiek, šiuo metu egzistuojanti

[1] Autorius dėkoja prof. Thomas Schmitz, doc. Skirgailei Žalimienei, doc. Justinui Žilinskui ir dr. Anneli Albi už pateiktas pastabas ir siūlymus.

ES gali būti suvokiama kaip konstitucinė sistema, šiuo požiūriu analizuojamos akademinės bendruomenės ir iš dalies teismų nuomonės. Remiantis šia analize vertinamos minėtos EVT išvados. Antrojoje dalyje įvairių konstitucionalizmo dimensijų požiūriu vertinamos ESKS ir Lisabonos sutartys, siekiant atsakyti į klausimą, ar jos iš esmės skiriasi. Kalbant apie šios srities tyrimus pažymėtina, kad Lietuvos akademinėje doktrinoje ES / postnacionaliniam konstitucionalizmui skiriama tikrai nedaug dėmesio. Ne išimtis ir Lisabonos sutartis bei minėtos EVT išvados: iki šiol Lietuvoje nėra darbų, teisės požiūriu vertinančių minėtus aktus ar skirtų ES konstitucinės sutarties ir Lisabonos sutarties lyginamajai analizei. Tiesa, šio straipsnio autorius yra rašęs apie ES ir nacionalinės teisės sistemų sąveikos principus ES konstitucinės sutarties ir Lisabonos sutarties požiūriu [42]. Kita vertus, nors užsienio akademinėje doktrinoje diskusijos apie postnacionalinį konstitucionalizmą yra itin išplėtotos, minėtos EVT išvados didesnio autorių dėmesio nesulaukė, o darbų, vertinančių Lisabonos sutartį konstitucionalizmo požiūriu, kol kas nėra daug. Šiuo požiūriu išskirtini M. Dougano [4] ir A. Someko [27] straipsniai.

Straipsnyje naudoti įvairūs tyrimo metodai. Teleologinis ir analitinis metodai naudoti atskleidžiant integracijos proceso prigimtį ir tikslus, vertinant akademinės bendruomenės požiūrį į ES ir jos konstitucinę prigimtį. Šiais metodais analizuojamos EVT išvados. Sisteminis ir lyginamasis metodai naudoti tiriant ESKS ir Lisabonos sutarties turinį, jų panašumus ir skirtumus.

ES konstitucionalizmo dabartis ir 2007 m. birželio 21–22 d. EVT išvados

Europos integracijos proceso prigimtis, tikslai ir kryptis nuo pat Bendrijų įsteigimo dienos iki šiol išlieka vienu iš pagrindinių akademinių, politinių ir teisminių diskusijų bei ginčų objektų. Įsigaliojus Mastrichto sutarčiai, šios diskusijos tapo vis gyvesnės, nes integracijos pagreitis tapo vis greitesnis, o apimtis – platesnė. Vieni iš ryškiausių pastarojo meto šio proceso įvykių – Europos konvento veikla ir jo darbo rezultatas – ESKS, (nesėkminga) jos ratifikavimo epopėja ir ją pakeitusios Lisabonos sutarties atsiradimas. Įdomi sutaptis, kad prieš pat Europos konvento sukūrimą ir jam dirbant broliai Wachowskiai mokslinės fantastikos gerbėjams pateikė tikrą delikatesą – „Matricos“ trilogiją, kurioje piešiama stulbinanti ateities pasaulio vizija. Šiame filme Žemėje karaliauja mašinos, o beveik visa žmonija yra prijungta prie superkompiuterio, vadinamo Matrica. Siekdamos išlaikyti prijungtų žmonių kontrolę, mašinos Matricos pagalba jų sąmonėse simuliuoja įprastą XX a. pabaigos gyvenimą. Vis dėlto dalis prie Matricos prijungtų žmonių intuityviai jaučia, kad kažkas yra ne taip, ir bando išsivaduoti iš mašinų kontrolės bei gyvenimo virtualiame pasaulyje. Tačiau kai kurie išsivadavusieji, pamatę slegiančią tikrovę, nebenori joje gyventi ir bando tartis su mašinomis, kad grąžintų juos į Matricą. Žvelgiant į pastaruoju metu vykstantį ES sąrangos reformos procesą galima įžvelgti įdomių panašumų su minėtos trilogijos siužeto vingiais.

Pirma, norėdamos išlaikyti žmonių kontrolę, mašinos Matricoje vis bando nupiešti

/ užprogramuoti kuo gražesnį, laimingesnį pasaulį (t. y. pačios Matricos / aplinkos, kurioje virtualiai gyvena žmonės, vis keičiamos, tobulinamos, kad pajungti žmonės jį priimtų kaip tikrą), tačiau, kaip pripažįsta vienas Matricos „gyventojų“, programa-agentas Smithas, joms šį tikslą pasiekti sekasi ne itin gerai, nes, kaip mašinos įtaria, Matricai sukurti naudojama *programavimo kalba* paprasčiausiai nėra pakankamai išraiškinga nusakyti visus žmogiškosios būties niuansus. Jei pažiūrėsime į Europos integracijos procesą, kuris *per se* kvestionuoja tradicinę Vestfalijos binarinio (nacionalinės ir tarptautinės viešosios teisės) teisinio pasaulio logiką, pamatysime, kad pastaruosius keliasdešimt metų lygiai taip pat bandoma rasti tokią „programavimo“ kalbą, kuria nusakomos / apibūdinamos Bendrijos (vėliau – ES) būtų priimtinos visoms ES valstybėms ir jų piliečiams. Iki šiol integracijos proceso prigimčiai ir ES funkcionavimo specifikai apibūdinti galima rasti bandymų vartoti bent tris tokias programavimo kalbas: tarptautinės viešosios[2], *sui generis*[3] ir konstitucinės teisės[4]. Visos jos iki šiol vartojamos ir akademiniame, ir politiniame, ir teisminiame diskursuose. Europos konvento veikla, ESKS ir Lisabonos sutartis gali būti suvokiama kaip tokios kalbos paieška. Itin įdomu, kad galima rasti praktikos pavyzdžių, kai *eksplicitiškai* atsisakoma kalbos, kuri prieš tai buvo vartota[5]. Šiuo atveju galvoje turimos 2007 m. birželio 21–22 d. EVT susitikimo, skirto nuspręsti, ką daryti su ESKS po neigiamų referendumų rezultatų Prancūzijoje ir Nyderlanduose, išvados. Konkrečiai kalbant, prie išvadų pridėtame mandate, be kita ko, sakoma, jog rengiant Lisabonos sutartį "… ***konstitucinės koncepcijos***, pagal kurią visos galiojančios sutartys būtų panaikintos ir pakeistos vienu bendru tekstu pavadinimu „Konstitucija“, atsisakyta“, o „ES sutartis ir Sutartis dėl Sąjungos veikimo ***nebus konstitucinio pobūdžio“*** [pažymėta autoriaus]. Būtent ši EVT išvadų dalis ir yra pagrindinė straipsnio ašis.

Su minėtu „Matricos“ trilogijos ir ES pagrindų reformos proceso panašumu su-

[2] Pvz., 2004 m. Lenkijos Konstitucinis Teismas sprendimo Nr. K 18/04 6 p. iš esmės teigia, kad Bendrijos ir ES negali būti vadinamos *viršnacionalinėmis organizacijomis* vien dėl to, kad Lenkijos Konstitucijoje yra vartojamas *tarptautinės organizacijos* terminas. Tačiau Teismas pripažįsta, kad EB teisė negali būti vadinama tarptautine viešąja teise, nes EB ir nacionalinės teisės sąveika „tiksliai negali būti apibūdinama vartojant tradicines tarptautinės viešosios teisės ir nacionalinės teisės santykį nusakančias monizmo ir dualizmo koncepcijas“. Sprendimo santrauką žr.: http://www.trybunal.gov.pl/eng/summaries/documents/K_18_04_GB.pdf. Akademinėje doktrinoje EB/ES teisės prilyginimas tarptautinei viešajai teisei gana retas: Wyatt D. New Legal Order or Old? // European Law Review. 1982, p. 147–166; De Witte B. *Direct Effect, Supremacy and the Nature of the Legal Order*. (red. P. Craig, G. Búrca) Evolution of EU Law. Oxford University Press, 1999, p. 208–210.

[3] Pvz., ETT 1986 m. balandžio 23 d. sprendimas *Parti écologiste „Les Verts“* (byla 294/83, Rink., 1986, p. 1339). Vienus iš pirmųjų akademinės bendruomenės bandymų integracijos kontekste taikyti konstitucionalizmo kalbą, žr., pvz.: [29; 39].

[4] Be abejo, EB/ES teisės vadinimas *sui generis* teisės sistema yra labiausiai paplitęs. Vis dėlto toks pavadinimas nėra informatyvus, jis tik atspindi faktą, jog taip ši teisės sistema yra lyginama su kažkokiu ne *sui generis*, o įprastu reiškiniu, kuris tikėtinai turi istoriškai nulemtą reikšmę.

[5] Galima pagrįstai kelti klausimą, kodėl tam tikros „programavimo“ kalbos vartojimas yra apskritai svarbus? Galbūt logiška atsisakyti tradicinių kalbų vartojimo ir pereiti prie „naujos“ kalbos? Žr., pvz.: Cohen J., Sabel Ch. Directly-Deliberative Polyarchy // European Law Journal. 1997, Vol. 3, No 4, p. 313–342; Ladeur K. H. Towards a Legal Theory of Supranationality – The Viability of the Network Concept. // European Law Journal. 1997,Vol. 3, No 1, p. 33–44.

sijęs ir kitas panašumas. „Matricos“ trilogijos autoriai itin išaukštino žmogaus sąmonę ir siekė parodyti, kad net vieno žmogaus įsitikinimai bei valia gali pakeisti pasaulį, jo suvokimą ir netgi ištrinti ribas tarp realaus ir virtualaus pasaulio. Lygiai taip pat socialinė tikrovė, skirtingai nuo fizinio pasaulio, nėra inertiška, o priklauso nuo ją suvokiančių ir aiškinančių žmonių įsitikinimų ir pažiūrų. Skirtingai nuo fizinio / materialaus pasaulio, socialinis pasaulis yra toks, kokį kažkas jau (pa)aiškino, ir į tai negalima nekreipti dėmesio. Jei egzistuoja daugumos sutarimas, kad tam tikras socialinis institutas / reiškinys gali egzistuoti, jis ir egzistuos, tačiau jei tikėjimas juo pradingsta, jis paprasčiausiai nustos gyvavęs.

Tačiau grįžkime prie EVT išvadų. Jose nurodoma, kad ES sutartis ir Sutartis dėl Europos Sąjungos veikimo nebus konstitucinio pobūdžio. Tokia nuostata logiškai suponuoja bent du teiginius / klausimus. Pirma, jei Lisabonos sutartis nebeturi konstitucinio pobūdžio, vadinasi, ESKS „konstitucinį pobūdį“, kad ir ką toks apibūdinimas reikštų, *turėjo*? Žinoma, galima įrodinėti, kad toks eksplicitinis konstitucinės kalbos atsisakymas Lisabonos sutarties atžvilgiu nebūtinai reiškia, kad EVT netiesiogiai / tiesiogiai pripažino, jog ESKS *turėjo* konstitucinį pobūdį. Galima bandyti tvirtinti iš esmės priešingai: EVT paprasčiausiai norėjo aiškiai pabrėžti (ypač turint galvoje pasitaikančius pasvarstymus apie ES transformavimą į supervalstybę ir neigiamus referendumų dėl ESKS Nyderlanduose ir Prancūzijoje rezultatus), kad ESKS „tėvai“ jokių konstitucinių ambicijų apskritai neturėjo. Tačiau toks aiškinimas nebūtų įtikinamas dėl kelių priežasčių. Žvelgiant atgal negalima pamiršti pastarųjų metų diskusijų nuotaikų ir tono: 2001 metų Deklaracijos dėl Sąjungos ateities, 2001 metų Lakeno deklaracijos ir jos teiginių, kad Sąjunga yra „kryžkelėje, pasiekusi lemiamą savo egzistavimo etapą“, ir tai, kad „... iškyla klausimas, ar <...> ilgainiui nebus priimtas Sąjungos konstitucijos tekstas“; tuo metu vykusių diskusijų apie Europos integracijos proceso *baigtinumą*; Europos konvento suformavimo ir jo veiklos pateikimo kaip skirtingo metodo (kaip teigta, tolesniam integracijos procesui suteikusio didesnį legitimumą), palyginti su tradicinėmis tarpvyriausybinėmis konferencijomis, taip pat šio konvento lyginimą su Filadelfijos konventu[6]; Sutarties dėl Konstitucijos Europai pavadinimo ir retorikos apie „Europos konstitucinį momentą“[7]. Be to, EVT išvadose aiškiai kalbama apie *atsisakymą* (angl. *abandonment*; pranc. *abandonné*; vok. *aufgegeben*; lenk. *zrezygnowano*), o ne apie tai, kad kažkas anksčiau neegzistavo. Taigi būtų pernelyg paprasta viską nubraukti paprasčiausiai teigiant, kad to niekada nebuvo[8].

Antra, jei Lisabonos sutartis tokio pobūdžio neturi, vadinasi, ji turėtų *iš esmės* skirtis nuo ESKS. Šiuo atveju *a priori* pa-

[6] Žr., pvz.: [25, p. 373–378].

[7] Kritišką požiūrį į tokią retoriką galima rasti, pvz. [38, p. 461–488].

[8] Tokia išvada jokiu būdu nereiškia, kad autorius pritaria nuomonei, jog ESKS suvoktina kaip konstitucinio pobūdžio dokumentas, kaip jį suvokia tradicinio / dokumentinio konstitucionalizmo šalininkai. Šiuo atveju paprasčiausiai tvirtinama, kad nėra pagrindo teigti, jog apskritai nebuvo bandymų ESKS pateikti kaip kokybiškai nuo galiojančios pirminės ES teisės besiskiriantį teisės aktą, suvoktiną kaip *pouvoir constituant* išraišką.

minėtinas iškalbingas faktas: sutariama, kad daugiau nei 90 proc. Lisabonos sutarties turinio yra paprasčiausiai perkelta iš ESKS. Taigi šiuo požiūriu keltini dar du principiniai klausimai. Pirma, ką reiškia turėti „konstitucinį pobūdį“? Atsakius į šį klausimą galima bandyti atsakyti į antrąjį: ar tie mažiau nei 10 proc. Lisabonos sutarties turinio, besiskiriančio nuo ESKS turinio, leidžia keisti retoriką ir kalbėti apie „nebekonstitucinį“ ES steigiamųjų dokumentų pobūdį. Šiuo atveju svarbu tai, kad EVT išvados neapsiriboja bendru teiginiu apie „nebekonstitucinį“ Lisabonos sutarties pobūdį, bet ir įvardija skirtumus / elementus, kurie skirti pagrįsti šiam teiginiui. EVT teigimu, tokie kalbos pokyčiai yra pateisinami atsižvelgiant į tai, kad: 1) vietoj vienos ESKS, konsoliduojančios visą ES pirminę teisę, išliks keliolika ES pirminės teisės aktų; 2) bus pakeisti kai kurie sutartyse vartojami terminai: neliks žodžių „Konstitucija“, „Sąjungos užsienio reikalų ministras“, „įstatymas“; 3) bus atsisakyta ESKS nuostatų dėl ES simbolių, taip pat nuostatų, eksplicitiškai įtvirtinančių ES teisės viršenybės principą.

Šiuo atveju pažymėtina, kad minėti elementai (įskaitant žodį „Konstitucija“) paprastai siejami su valstybe[9]. Atitinkamai galima daryti prielaidą, kad EVT paprasčiausiai norėjo atsikratyti „balasto“, kuris nutempė ESKS į dugną[10]. Vis dėlto reikia atsakyti į klausimą, ar šių elementų atsisakymas paneigia konstitucinį Lisabonos sutarties pobūdį ir kaip toks paneigimas gali būti suvokiamas. EVT manymu, vien šie pakeitimai leidžia teigti, kad ES sutartis ir Sutartis dėl Europos Sąjungos veikimo nebus *konstitucinio pobūdžio*. Norint įvertinti šių teiginių pagrįstumą, visų pirma reikia atsakyti į iškeltą klausimą – ką ES integracijos kontekste galėtų reikšti toks teiginys, o tam reikia pažvelgti į konstitucionalizmo prigimtį. Tai padarius galima įvertinti, kiek ESKS ir Lisabonos sutartis gali būti suvokiamos kaip turinčios tokį pobūdį ir kiek pagrįstas EVT išvadų teiginys.

Galimybė vartoti konstitucionalizmo kalbą integracijos proceso kontekste glaudžiai susijusi su šio proceso prigimtimi ir tikslais, taip pat su tuo, kaip suvokiama valstybė, jos prigimtis ir egzistavimo tikslai. Diskusijos šiais klausimais trunka ne vieną dešimtmetį, tačiau naują pagreitį įgavo Vidurio ir Rytų Europos valstybėms pradėjus stojimo į ES procesą. Diskusijų turinys rodo konceptualiai skirtingą jos dalyvių požiūrį į ES ateitį (ir dabartį). Jei kalbėsime apie akademinę bendruomenę,

[9] Šis teiginys netaikytinas ES teisės viršenybės principui, nes yra aišku, jog egzistuojanti šio principo „versija“ negali būti prilyginta federacinėse valstybėse egzistuojančiam federacinės teisės viršenybės principui. Be to, akademinės bendruomenės dauguma sutaria, kad ESKS I-6 str., eksplicitiškai įtvirtinantis ES teisės viršenybės principą, ES ir nacionalinės teisės sąveikos *iš esmės* nebūtų pakeitęs. Žr., pvz.: [16, p. 289; 3, p. 946; 14, p. 1479–1495; 12, p. 9–10; 10, p. 64–65; 33, p. 242–244; 23, p. 42]. Dėmesys atkreiptinas ir į tai, kad analizuodama ESKS suderinamumą su Prancūzijos Konstitucija, Prancūzijos *Conseil Constitutionnel* priėjo prie tokios pačios išvados. Be to, jai „neužkliuvo“ ir sutarties pavadinimas. Žr. 2004 m. sprendimą Nr. 2004-505 DC, konkrečiai sprendimo 9–13 punktus: http://www.conseil-constitutionnel.fr/conseil-constitutionnel/francais/les-decisions/depuis-1958/decisions-par-date/2004/2004-505-dc/decision-n-2004-505-dc-du-19-novembre-2004.888.html. Tokio paties požiūrio laikėsi ir Ispanijos *Tribunal Constitucional* 2004 m. sprendime: http://www.tribunalconstitucional.es/jurisprudencia/Stc2004/DTC2004-001.html

[10] Žinoma, galima tvirtinti, kad buvo poreikis rasti ir įvardyti pagrindinius ESKS nesėkmės „kaltininkus“, o lengviausia išeitis ir buvo „apkaltinti“ ES simbolius.

tai bent iš dalies šiuos nesutarimus galima aiškinti tuo, jog nėra bendro sutarimo dėl kai kurių pamatinių koncepcijų, pavyzdžiui, kas tai yra konstitucija[11], konstitucionalizmas[12], suverenitetas[13], ir dėl to, kiek šios koncepcijos, dalis kurių kilo Vestfalijos pasaulyje, gali būti „išverstos“, pritaikytos postnacionalinei aplinkai [7, p. 27–54]. Todėl nenuostabu, kad iki šiol nėra nei politikų, nei akademinės bendruomenės atstovų ar paprastų piliečių bendro sutarimo, ar apskritai, ir jei taip, tai kokiu mastu, konstitucinė kalba gali būti taikoma ES. Analizuojant akademinės bendruomenės narių požiūrį šiuo klausimu galima išskirti kelias nuomonių grupes[14].

Pirma, dalis autorių ES integracijos proceso kontekste apskritai nemato pagrindo vartoti konstitucinę terminiją [9, p. 282–302; 11, p. 225–242; 26, p. 403–409][15]. Toks požiūris iš esmės grindžiamas idėja, jog viešojoje teisėje konstitucija / konstitucionalizmas yra išimtinai valstybės atributas, o valstybė yra pagrįsta bent jau *teisine* tradiciškai suvokiamos vientisos, homogeniškos tautos, kuri ir sukuria bei palaiko tokią valstybę (ir jos konstituciją), *prezumpcija*[16]. Valstybė iš esmės

---

[11] Išsamesnę šio termino nevienareikšmiškumo apskritai ir konkrečiai ES kontekste analizę žr., pvz, [23, p. 183–226] ir čia esamas gausias nuorodas į kitus šaltinius.

[12] Paradoksalu, tačiau kaip nurodo prof. E. Šileikis, konstitucionalizmo terminas Lietuvos akademinėje doktrinoje nėra plačiai analizuotas ir vartojamas [30, p. 36–37]. Apie šio termino vartojimą ES kontekste žr. toliau.

[13] Pvz., Besson teigimu, suvereniteto koncepcija yra iš esmės ginčytina. Ji teigia, kad „nesutarimai ir konfliktas yra konstituciniai suvereniteto koncepcijos elementai“. Pvz., ji neturi nekintamų pamatinių kriterijų, t. y. doktrinoje dėl jų nėra sutariama, kuriais remiantis būtų galima nuspręsti, ar egzistuoja suverenus subjektas [1, p. 15].

[14] Dėl straipsnio apimties ribojimų toliau pateikta santrauka yra itin apibendrintas ir supaprastintas plačios ir sofistikuotos diskusijos užsienio akademinėje bendruomenėje vaizdas.

[15] Bendrą akademinės bendruomenės požiūrį „senosiose“ ES valstybėse galima rasti [24]. Jei analizuosime situaciją Lietuvoje, tai diskusijos apie postnacionalinį konstitucionalizmą akademinėje bendruomenėje gana fragmentiškos ir dažnesnis skeptiškas požiūris. Vis dėlto, pvz., prof. Vadapalas nurodo, kad ES federalizmo koncepcija jokiu būdu neatspindi federacinės valstybės koncepcijos, nes ji išlieka pagrįsta (valstybių) suvereniteto ir nepriklausomybės principais, o Bendrijos metodas jų *per se* nepaneigia [34, p. 101–102]. Prof. E. Kūris taip pat nurodo, kad „... tarptautinei integracijai persmelkiant visus valstybių gyvenimo aspektus, konstitucionalizmas negali vienintelis likti nepalytėtas. Konstitucionalizmo samprata Europoje evoliucionuoja ta linkme, jog konstitucija, tradiciškai traktuota kaip „aukščiausioji šalies teisė“, kur „šalis“ yra nacionalinė valstybė, ilgainiui tampa ne tik į valstybę, bet ir į supranacionalinius darinius orientuotu fenomenu“ [13, p. 82]. Kalbėdamas apie ESKS prof. E. Šileikis yra pažymėjęs, kad ji, „…viena vertus, pajėgi atlikti įprastas konstitucijos funkcijas (pirmiausia integruojančiai veikti Europos bendruomenę, be to, steigti tam tikras institucijas, racionalizuoti jų kompetencijos atribojimą, įtvirtinti ir ginti atitinkamas vertybes) ir savaime nepaneigti nacionalinių konstitucijų viršenybės „vidaus“ teisės sistemoje. Kita vertus, naujadaras griauna tam tikras teorines dogmas, verčia iš naujo pažvelgti į konstituciją kaip į neva (tik) valstybės atributą, ir pradėti kurti „postnacionalinę“ (supranacionalinę) konstitucijos sampratą“. Tiesa, jis kartu nurodo, kad neigiami referendumų Prancūzijoje ir Nyderlanduose dėl ESKS rezultatai rodo, kad „postnacionaliniam konstituciniam antstatui“ atsirasti būtina „daugiau ar mažiau homogeninė konstitucinė bazė – „senųjų“ ir „naujųjų“ europiečių bendruomenė, jos unifikuotas „konstitucinis identitetas“, kurio iki šiol nepavyko (ir neaišku, kada pavyks) subrandinti. To negali kompensuoti Konstitucija ir joje numatyta normų integravimo funkcija, kadangi yra veiksmingesnių „integravimo faktorių“: kultūra, istorija, „bendri priešai“ ar katastrofos“ [30, p. 50].

[16] Nors tokia vientisos tautos, sukuriančios (valstybės) konstituciją, prezumpcija yra pamatinė valstybės konstitucinės teisės idėja, socialinė tikrovė kartais gali būti kitokia, t. y. kai kuriais atvejais būtent priimta konstitucija laikui bėgant tam tikrą žmonių grupę konsoliduoja į tautą, kaip ji suvokiama pozityvistinėje teisėje. Be to, istorijoje galima rasti pavyzdžių, kai nacionalinė konstitucija nebuvo pagrįsta homogeniškos tautos prezumpcija. Pvz., pirmoji moderni Europos Konstitucija – 1791 m. gegužės 3 d. Lenkijos Karalystės ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Konstitucija, papildyta 1791 m. spalio 20 d. Abiejų Tautų Įsipareigojimu, buvo

suvokiama kaip ideali politinės bendruomenės forma, idealus „forumas“/„gravitacijos centras“ formuojant ir įgyvendinant savo narių / piliečių idealus ir preferencijas. Tokio požiūrio pamatinis pradžios taškas – neatsiejamas tautos, valstybės ir demokratijos ryšys. Konstitucija suvokiama ne tik funkciniu požiūriu ir traktuojama kaip esminis politinės bendruomenės simbolis, kuris *per se* skatina integraciją ją sukūrusioje bendruomenėje. ES, atvirkščiai, traktuojama kaip funkcinis darinys / režimas, kuris vykdo tam tikras aiškiai apibrėžtas funkcijas, kurias jai deleguoja ES valstybės kaip „steigiamųjų sutarčių šeimininkės“. Šiame modelyje pernelyg plačių viešosios valdžios galių perleidimas ES sukelia egzistencinį demokratijos trūkumą, nes jų įgyvendinimą legitimuoja iš esmės tik nacionalinės institucijos. Kai kurie šio požiūrio šalininkai mano, kad ES jau yra pakankamai subrendusi tapti įprasta valstybe, ir tai leistų pašalinti demokratinio legitimumo problemą [pvz., 18, p. 29–32][17], o kiti tokios galimybės neatmeta, tačiau tvirtina, jog ES vis dar trūksta kai kurių esminių bruožų, leidžiančių įvykdyti tokią transformaciją. Taigi, kol nėra įprasta žodžio reikšme suvokiamos europinės tautos, jos pagrindu sukurtos valstybės, apie ES *iš principo* negalima kalbėti kaip apie konstitucinę sistemą. Šio požiūrio šalininkai ESKS pavadinimą ir pačią idėją ją pateikti kaip „konstitucinį dokumentą“ vadino paprasčiausiu nesusipratimu, kuris netgi galėjo sukelti pavojų tolesnei integracijai, nes tradiciškai suvokiama „Europos tauta“ neegzistuoja [pvz., 23, p. 768, 773]. Yra ir autorių, kurių nuomonė priešinga: dėl ES *demos* nebuvimo ji *privalo* turėti konstituciją, kuri veiktų kaip bendruomenės kūrimo proceso katalizatorius [pvz., 32, p. 256–274]. Vadovaujantis šiuo požiūriu Europos konventas ir ESKS traktuojami kaip esminės priemonės mobilizuojant plačiosios visuomenės įtraukimą į Europos reikalų sprendimą ir taip ilgalaikėje perspektyvoje sukuriant gilesnio atsidavimo viršnacionalinei bendrijai jausmą. ESKS traktuojama kaip teisinė revoliucija, rodanti pamatinius socialinius ES politinės bendruomenės pokyčius. Toks požiūris puikiai dera su minėta ES „konstitucinio momento“ retorika ir paralelėmis tarp Europos konvento ir Filadelfijos konvento, o ESKS suvokiama kaip ES steigiamasis / transformacinis momentas ir jos (naujas) prisistatymas „visiškai apsiplunksnavusia“ konstitucine bendruomene.

Toliau paminėtinas „tradicinio / dokumentinio“ konstitucionalizmo požiūris. Jį palaikančius autorius vienija požiūris į ES kaip į tam tikrą (beveik) unitarinį vis glaudesniais saitais susietą darinį [pvz., 20; 21; 36, p. 50–52]. Teigiama, kad ES yra politinė bendruomenė, kurios egzistenciją tiesiogiai legitimuoja ES piliečiai [21, p. 4]. Nepaisant to, jog ES nėra valstybė, nematoma problemų jos atžvilgiu taikyti tradicinio / valstybės konstitucionalizmo kalbą. Iš esmės tai tradicinis federalistinis požiūris į ES, kartu bandant jį suderinti su

pagrįsta, kaip rodo pastarojo teisės akto pavadinimas ir jo teiginiai apie „... abiem tautoms labai pritinkančią sąjungą ir bendriją...“, dviejų tautų koegzistavimo idėja. Žinoma, nėra prasmės kalbėti apie tai, kaip būtų atrodžiusi tokios bendrijos *gyvoji* konstitucija po keliolikos metų, nes, kaip žinoma, dėl istorinių aplinkybių jos buvo atsisakyta po poros metų.

[17] Griežtą tokių idėjų, kaip iš esmės nesuderinamų su integracijos proceso prigimtimi ir tikslais, kritiką žr. [40, p. 43–62].

išliekančiu narių valstybingumu. Vadovaujantis šiuo požiūriu, ES *privalo* turėti (tiksliau, jau turi – steigiamosiomis sutartimis pagrįstą) įprastą (kaip ir valstybė) rašytinę / dokumentinę konstituciją, kuri įprasmintų, legitimuotų ir apibrėžtų joje įgyvendinamas viešosios valdžios galias. ESKS suvokiama kaip tradicinė politinės bendruomenės konstitucija, formaliai atspindinti jau anksčiau ES piliečių, veikiančių kaip *pouvoir constituant*, išreikštą valią ir žyminti dar vieną ES, kaip politinės bendruomenės, raidos etapą.

Galiausiai aptartinos autorių, kuriuos galima pavadinti ES *sui generis / pliuralistiniais* konstitucionalistais, idėjos [2, p. 125–138; 7, p. 18–20; 7, p. 74–102; 35, p. 137–138; 37]. Vienas iš šio požiūrio šalininkų pradžios taškų yra tas, kad integracijos procesas visų pirma yra atsakas į „valstybės baimę“, t. y. valstybė nėra suvokiama kaip ideali politinės bendruomenės forma[18]. Viešosios valdžios galių įgyvendinimo išskaidymas į viršnacionalinį ir nacionalinį lygmenis, užtikrinant abipusę kontrolę, yra traktuojamas kaip viena iš atsako į tokią valstybės baimę formų. Užuot akcentavę kai kurias koncepcijas, kurios yra pamatinės į valstybę orientuotam požiūriui (pvz., suverenitetas, nacionalinių konstitucijų viršenybė ir kt.), šie autoriai bando išgryninti konstitucionalizmo esmę, *raison d'etre*, jo idealus / vertybes ir ieško atsakymo į klausimą, kiek narystė ES padeda šiuos idealus įgyvendinti *geriau*, kokią (ar apskritai) pridėtinę vertę ši narystė sukuria konstitucionalizmo požiūriu. Taigi požiūris į konstitucionalizmą yra ir egzistencinis, nes teigiama, kad *nacionalinis* konstitucionalizmas nėra (vienintelė) optimali filosofija, pateikianti viešosios valdžios organizavimo sprendimus / modelius, ir funkcinis, nes iš esmės keliamas klausimas, kokiu mastu konstitucinė kalba gali būti taikoma ES. Šių autorių teigimu, ETT, kitos ES ir *nacionalinės institucijos* (ypač nacionaliniai teismai) ir privatūs subjektai Bendrijas laikui bėgant transformavo į specifinį konstitucinį darinį, o konstitucinės kalbos vartojimas yra pateisinamas dėl kelių priežasčių. Ją visų pirma pateisina glaudžios tiesioginės ES valdymo lygmens ir ES piliečių sąsajos. Šios glaudžios sąsajos ir ES turima itin plati kompetencija atskleidžia ES, kaip *politinės* bendruomenės, pobūdį. Be to, tokios konstitucinės retorikos poreikį rodo ir ETT požiūris į ES teisę. Šiuo atveju pagrįstai teigiama, kad laikui bėgant būtent ETT ir *nacionaliniai teismai* savo diskursu išvystė konstitucinę savimonę ir ES teisę suvokia bei plėtoja kaip specifinę konstitucinę, o ne tarptautinę viešąją teisę. Kaip nurodo prof. J. Weileris, tokia „konstitucinė tezė reiškia, jog kritiniais aspektais Bendrija evoliucionavo ir *elgiasi taip*, lyg jos steigiamasis instrumentas būtų ne tarptautinės teisės reguliuojama sutartis, o, vartojant Europos Teisingumo Teismo terminiją, konstitucinė chartija, reguliuojama tam tikros formos konstitucinės teisės“ [41, p. 221].

Vis dėlto tokia ES konstitucionalizavimo tezė jokiu būdu nereiškia, kad ES konstitucionalizmas yra besąlygiškai prilyginamas nacionaliniam konstitucionalizmui, arba kad norima sumenkinti, pa-

[18] Antraip galima iškelti paprastą klausimą (kuris itin aktualus į ES besirengiančiai stoti valstybei) – kodėl reikia tapti Sąjungos, kuri vien savo prigimtimi gerokai apriboja *idealios* politinės bendruomenės galias, nare?

neigti nacionalinį konstitucionalizmą, juos supriešinti. Atvirkščiai, ieškoma bendrų sąlyčio taškų ir galimybių jiems koegzistuoti. ES *sui generis* konstitucionalizmo šalininkai nedviprasmiškai teigia, kad klasikinio konstitucionalizmo logika negali būti mechaniškai pritaikoma ES, nes ji nėra valstybė, ir, o tai dar svarbiau – neturi ja tapti, nes integracijos tikslas – užtikrinti ir konsoliduoti taiką ir demokratiją valstybių viduje ir tarp jų, kartu išlaikant atskirų narių valstybingumą. Turint tai galvoje nenuostabu, kad šie autoriai atsargiai ir netgi skeptiškai vertino ESKS ir dokumentinio konstitucionalizmo šalininkų teiginius apie „ES konstitucinį momentą“, nes remiantis šiuo požiūriu ES jau seniai turi *sui generis* konstituciją[19], o „ES konstitucinio momento“ retorika jiems atrodė pernelyg panaši į ES supervalstybės sukūrimo konstatavimą [27, p. 1121–1131], todėl galėjo sukelti grėsmę ES išplėtotai specifinei konstitucinei praktikai. Šio požiūrio šalininkų teigimu, ESKS traktuotina kaip tam tikras (ne itin pageidautinas) jau susiformavusio ES konstitucionalizmo formalizavimas, konsolidavimas, kuris nekeičia pačios ES prigimties[20].

Žvelgiant į aptartas ES vizijas į akis krinta tai, kad, nors ir dėl skirtingų priežasčių, iš esmės skirtingą požiūrį turintys autoriai dėl ESKS laikėsi panašios atsargios arba netgi skeptiškos nuomonės. Vieni teigė, kad ES dar neturi savybių, leidžiančių jai „įsigyti“ Konstituciją, o kitų teigimu, tam tikri ES konstitucionalizmo bruožai iš principo atmeta būtinybę ir galimybę eiti tradicinio / valstybės konstitucionalizmo keliu. Vis dėlto, turint galvoje šiuos skirtingus požiūrius į ES, kaip specifinį darinį, ir visas su ESKS rengimu ir ratifikavimu susijusias aplinkybes, *a priori* darytina prielaida, kad bent dalis ESKS kūrėjų ir EVT 2007 m. birželio 21–22 d. išvadose rėmėsi (ir vėliau atsisakė) būtent tradicinio / dokumentinio konstitucionalizmo logika[21], nors, autoriaus manymu, turint galvoje unikalią ES konstitucinės evoliucijos istoriją, ESKS formą ir turinį, toks požiūris vargu ar laikytinas optimaliu. Žvelgiant į ESKS dokumentinio / tradicinio konstitucionalizmo akimis, ji buvo kur kas reikšmingesnė kaip *įvykis*, kaip rėksminga ilgai kauptų politinių galių, kurias tariamai buvo būtina aiškiai ir naujai pripažinti / legitimuoti, išraiška[22]. Taip suvokiant ESKS tampa aišku, kodėl EVT išvadose daugiausia dėmesio skiriama formaliems šios su-

[19] Beje, vienas iš pirmųjų apie tai dar 1967 m. prabilo VFR Konstitucinis Teismas, nurodydamas, kad EEB sutartis „tam tikra prasme ... yra Bendrijos Konstitucija“. Sprendimą žr.: EEC Regulations Constitutionality Case. *The Relationship between European Community Law and National Law: The Cases*. (red. A. Oppenheimer). Cambridge: CUP, 1994, p. 410–414.

[20] Taip pat žr.: Weiler J. H. H. On the Power of the Word: Europe's Constitutional Iconography. (red. D. Curtin, A. E. Kellermann, S. Blockmans) *The EU Constitution: the Best Way Forward?* The Hague: T. M. C Asser Press, 2005, p. 6; Jarukaitis I. Lithuania. (red. A. E. Kellermann. *et. al.) The Impact of EU Accession on the Legal Orders of New Member States and (Pre-) Candidate Countries. Hopes and Fears*. The Hague: T. M. C. Asser Press, 2006, p. 404–405.

[21] Šį teiginį patvirtina ir tai, jog sprendimai kai kuriose „senosiose“ ES valstybėse ratifikuoti ESKS referendumuose bent iš dalies buvo pagrįsti „kitokios“ šios sutarties prigimties idėja. Pvz., Nyderlanduose tai buvo pirmasis tokio pobūdžio referendumas [33, p. 113–123]. Kita vertus, kai kuriose „naujosiose“ ES valstybėse diskusijų turinys ir kryptis buvo kitokie – buvo teigiama, kad referendumas dėl ESKS nebūtinas, nes daugumoje šių valstybių referendumai buvo organizuoti vos metais anksčiau – dėl stojimo į ES, o, buvo teigiama, kad ESKS iš esmės ES nekeičia [33, p. 10–13].

[22] Kaip minėta, kai kas ją traktavo kaip tradiciškai suvokiamos *pouvoir constituant* išraišką.

tarties aspektams[23]. Natūraliai kyla klausimas, kaip, nusprendus nebetęsti ESKS ratifikavimo ES valstybėse, buvo priimtas sprendimas į EVT išvadas įtraukti pirmiau cituotą fragmentą? Kaip pažymi De Búrca, nusprendus rengti naują sutarties variantą, politikos lyderiai greitai apsisprendė palikti materialų ESKS turinį iš esmės nepakeistą, tačiau atsisakyti „išskirtinai „konstitucinių dimensijų“ [22, p. 388]. Taigi, ir ESKS ratifikavusios valstybės, ir tos, kurioms to nepavyko padaryti, nusprendė rengti formaliai „dekonstitucionalizuotą“ sutartį[24], nors dauguma autorių sutaria, kad „konstitucinė“ ESKS dimensija buvo tik viena ir toli gražu ne pati reikšmingiausia jos nesėkmės priežastis[25]. Galima spėlioti, kad ši „problema“ buvo tokia, į kurią „techniškai“ buvo lengviausia sureaguoti – mechaniškai pašalinti tam tikras ankstesnės sutarties dalis, o kitas ESKS ratifikavimo sukeltas problemas buvo pernelyg sudėtinga ar net neįmanoma spręsti rengiant ES pirminės teisės pataisas.

Pažymėtina ir gana vangi akademinės bendruomenės reakcija į EVT išvadas. Iš esmės jos buvo sutiktos kaip natūralus žingsnis po ESKS nesėkmės. Pavyzdžiui, diskutuojant apie galimus tolesnius žingsnius atsisakius ESKS idėjos, *Common Market Law Review* redaktorių kolegija glaustai pažymėjo, kad „projektą pavadindamas „konstitucija“ Konventas padarė klaidą“, o alternatyvi strategija galėtų būti „pamatinė Sutartis, kuri galbūt galėtų būti pervadyta į „Europos Sąjungą įsteigiančią sutartį“ [5, p. 562]. Parengtas Lisabonos sutarties projektas buvo traktuojamas kaip atsakas į baimę, kad ESKS „būtų sukūrusi Europos supervalstybę“, todėl egzistavo poreikis pašalinti „bet kokią nuorodą į valstybės simbolius“ [6, p. 1231, 1235]. De Búrca, minėtus elementus vadindama „išskirtinai ESKS „konstitucinėmis“ dimensijomis“, kartu pažymėjo, kad „žinant tą faktą, jog galiojančios EB ir ES sutartys plačiai suvokiamos kaip sukuriančios konstitucinį ES pagrindą, konkreti teisinė ir politinė teiginių, kad Lisabonos sutartis buvo „dekonstitucionalizuota“, reikšmė nėra aiški, nors pats šių teiginių *simbolizmas* yra visiškai akivaizdus“ [22, p. 391–392]. Panašią nuotaiką galima rasti Someko straipsnyje, kuriame kalbama apie „Sutartį be dekoracijų“, o vientisos formos atsisakymas traktuojamas kaip beveik „kerštо aktas už tai, kad konstitucinė sutartis buvo atmesta“ [27]. Douganas, analizuodamas EVT išvadų formuluotes ir Lisabonos sutarties turinį, teigia, kad „konstitucinės koncepcijos“ atsisakymas suvoktinas tik siaurai ir techniniu požiūriu, t. y. kaip galiojančių sutarčių panaikinimo ir pakeitimo metodo, pavadinimo „Konstitucija“ ir įvairių nereikalingų papuošalų atsisakymas“. O bendresniu požiūriu „konstitucinė koncepcija,

[23] Pvz., prie Išvadų pridėtame mandate neminima, jog Lisabonos sutartyje nebeliks ESKS I-1straipsnio, išreiškiančio dvigubą (ES piliečių ir ES valstybių) ES legitimumo ištakų prigimtį, analogo – ES sutarties, pakeistos Lisabonos sutartimi, 1 straipsnyje kalbama tik apie „aukštąsias susitariančias šalis“.

[24] Milleris atkreipia dėmesį į tai, kad ESKS klausimas nebuvo paliestas 2007 m. Berlyno deklaracijoje, o VFR pirmininkavimo laikotarpiu organizuotų konsultacijų eiga jau iš pradžių parodė aiškų valstybių vyriausybių norą atsisakyti tų ESKS dalių, kurios „galėjo būti traktuojamos kaip „besikėsinančios į valstybingumą“, pavyzdžiui, pavadinimo „konstitucija“ ir ES vėliavos bei himno“: Miller V. EU Reform: a new treaty or an old constitution? Research Paper 07/64, Library of House of Commons, 2007, p. 12. Taip pat šiuo klausimu žr. [6, p. 1231].

[25] Komentarus apie įvairias tikėtinas neigiamo požiūrio į ESKS priežastis įvairiose valstybėse žr. [33].

šiuo atveju platesne prasme, kuria grindžiamas Europos integracijos procesas, po šios reformos turėtų išryškėti labiau“ [4, p. 698]. Vis dėlto jis pripažįsta, kad eksplicitinis konstitucinės kalbos atsisakymas gali turėti įvairių pasekmių ES pirminei teisei aiškinti ir taikyti [4, p. 698–700].

Taigi, iš esmės galima konstatuoti egzistuojant sutarimą, jog taip EVT išvadose pateiktas konstitucinės retorikos atsisakymas sietinas su poreikiu reformuotą ES pateikti kaip mažiau panašią į supervalstybę, o ne paneigti, pakeisti ES ir jos teisės sistemos prigimtį. Šiuo atveju atkreiptinas dėmesys į atsargią EVT išvadų terminiją – kalbama ne apie ES teisės sistemos konstitucinės *prigimties* atsisakymą, bet apie vientiso / bendro teksto „konstitucinės“ koncepcijos atsisakymą, taip pat apie tai, kad steigiamosios sutartys neturės konstitucinio *pobūdžio*. Tai lyg ir patvirtina argumentus apie „techninį“ pakeitimų pobūdį. Vis delto keltinas toks klausimas – jei kalbama apie techninius pakeitimus, ar konstitucinės kalbos atsisakymas yra pateisinamas? Kitaip tariant, ar cituoto fragmento nebuvo galima suformuluoti be termino „konstitucinis“ ir ką tai būtų pakeitę?[26] Akivaizdu, kad tokiu atveju visi „techniniai“ pakeitimai būtų buvę aptarti ir nekiltų poreikio svarstyti, kaip aiškintinas terminas „*konstitucinis pobūdis*“. Žiūrint šiuo kampu gali kilti klausimas, ar tikrai galvoje turimi techniniai aspektai? Galbūt taip pripažįstama, kad ESKS buvo projektuojama / suvokiama kaip pretenzija, kad, kaip apibūdino Walkeris, ES taps „konstituciškai svaresnis darinys“[27], nei buvo prieš tai, o EVT išvadomis žengiamas žingsnis atgal ir pripažįstama, kad tokių pretenzijų atsisakoma? Tada kyla poreikis įvertinti, ar tikrai taip yra. Netgi atsisakius ESKS gali būti svarių priežasčių ES kontekste vartoti konstitucionalizmo kalbą. Kaip minėta, Douganas tvirtina, kad, žvelgiant giliau, Lisabonos sutarties „konstitucinės“ pretenzijos yra netgi intensyvesnės [4, p. 698]. EVT išvadas suvokiant kaip kažką daugiau nei elementarių techninių detalių atsisakymą, būtina palyginti ESKS su Lisabonos sutartimi konstitucionalizmo požiūriu. Tačiau, norint tai padaryti, reikia bent trumpai aptarti, kaip apskritai konstitucionalizmas gali būti suvokiamas / apibrėžiamas. Žinoma, užsienio literatūroje yra daug mokslinių darbų, kuriuose įvairiais aspektais tiriamas konstitucionalizmo fenomenas. Šiame straipsnyje patogumo dėlei bus remiamasi Maduro išskiriamomis trimis konstitucionalizmo dimensijomis / aspektais[28]. Jo teigimu,

[26] Pvz., galima įsivaizduoti „techniškus“ ir paprastus teiginius vietoj pirmiau cituotųjų: „koncepcijos, pagal kurią visos galiojančios sutartys būtų panaikintos ir pakeistos vienu bendru tekstu pavadinimu „Konstitucija“, atsisakyta“ ir „ES sutartyje ir Sutartyje dėl Sąjungos veikimo bus įtvirtinti tokie pokyčiai: terminas „Konstitucija“ nebus vartojamas, „Sąjungos užsienio reikalų ministras“ bus vadinamas Sąjungos vyriausiuoju įgaliotiniu bendrai užsienio ir saugumo politikai, bus atsisakyta pavadinimų „įstatymas“ bei „pagrindų įstatymas“.

[27] Angl. „*constitutionally serious entity*“: Walker N. After the Constitutional Moment. *A Constitution for the European Union: First Comments on the 2003-Draft of the European Convention*. Baden-Baden:Nomos, 2004, p. 25.

[28] Analizuodami konstitutionalizmo koncepciją įvairūs autoriai skirtingais pjūviais ir tyrimo gyliu skiria įvairias konstitucionalizmo dimensijas. Šios išskiriamos dimensijos įvairiais aspektais gali persidengti / susipinti. Pvz., Walkeris skiria penkias (valstybės) konstitucionalizmo dimensijas: 1) teisės sistema; 2) specializuota politinė sistema; 3) saviautorizacija; 4) socialinė / bendruomeninė integracija; 5) grįžtamasis ryšys: [37, p. 7–14].

konstitucionalizmas visų pirma gali būti suvokiamas kaip *normatyvinė teorija*, apimanti teisinių ir politinių priemonių rinkinį, skirtą riboti viešosios valdžios galias. Tai *konstitucionalizmas kaip viešosios valdžios ribojimas*: jis sietinas su liberaliu laisvės ir asmens autonomijos apsaugos poreikiu. Juo norima atsakyti į klausimą, kam konstitucionalizmas yra reikalingas, kokią jis vykdo funkciją. Šiuo atveju konstitucija suvokiama kaip *antimažoritarinis aktas*, brėžiantis ribą tarp individo laisvės, autonomijos ir bendruomenės, kuriai jis priklauso, poreikių ir suteikiantis svertus ginti individo teises ir laisves.

Antra, konstitucionalizmas gali būti suvokiamas ir kaip bendro gėrio, vyraujančio politinėje bendruomenėje, saugykla / sergėtojas, ir kaip priemonė, kuria viešosios valdžios galios organizuojamos taip, kad būtų siekiama šio bendro gėrio. Tai *konstitucionalizmas kaip politinės bendruomenės išraiška,* sietina su glaudžios asociacijos (bendruomenės), gebančios suformuoti ir išlaikyti bendro gėrio sampratą, buvimo prielaida. Juo siekiama atsakyti į klausimą, kokius socialinius ir politinius ryšius jis turi įtvirtinti atitinkamoje bendruomenėje. Šiuo atveju, atvirkščiai, pabrėžiamas visuomeninis / komunitarinis politinės bendruomenės pradas, siejamas su mažoritariniu politinių sprendimų priėmimu atitinkamoje politinėje bendruomenėje.

Galiausiai šias abi dimensijas sieja konstitucionalizmas kaip svarstymo / diskursinė (angl. *deliberative*) sistema, kurioje visiems priimtinomis procedūromis derinamos ir pasveriamos konkuruojančios bendro gėrio sampratos bei ieškoma demokratinio „nerimo / baimės“ dėl mažumos turimos politinio proceso kontrolės ir daugumos tironijos rizikos pusiausvyros. Tai *konstitucionalizmas kaip svarstymas,* kuris sietinas su respublikiniu politinės bendruomenės, kurios tapatybė yra užtikrinama per nuolatinį diskursą / diskusijas, idealu [pvz., 15, p. 17–48; 17].

Be abejo, šios konstitucionalizmo dimensijos yra glaudžiai susijusios įvairiais aspektais. Be to, neįmanoma kalbėti apie kažkokį nuolatinį ir nekintamą šių konstitucionalizmo dimensijų būvį tuo požiūriu, kad bet kurioje realioje politinėje bendruomenėje, neišskiriant ir ES, kiekviena iš šių dimensijų gali būti išplėtota labiau ar mažiau intensyviai. Taigi, žinant ESKS ir Lisabonos sutarties *turinį,* galima įvertinti, ar minėtų dimensijų požiūriu šios sutartys radikaliai skiriasi.

ES konstitucinė sutartis ir Lisabonos sutartis konstitucionalizmo požiūriu

Žiūrint istoriškai nekyla abejonių, kad Bendrijos nuo sukūrimo pradžios turėjo plačias viešosios valdžios galias. Galima teigti, kad minėtos konstitucionalizmo dimensijos Bendrijose plėtojosi nevienodu greičiu, o EB/ES institucijų įtaka šiam procesui buvo skirtinga. Kadangi straipsnis skirtas ESKS ir Lisabonos sutarties analizei, istoriniai šių dimensijų raidos aspektai nebus aptariami, o ESKS ir Lisabonos sutartis bus lyginamos galiojančios ES teisinės aplinkos atžvilgiu.

Taigi, visų pirma konstitucionalizmas *kaip viešosios valdžios galių ribojimas*. Iš esmės tai seniausia ir brandžiausia ES konstitucionalizmo dimensija, o jos išta-

kos siekia ETT sprendimo *Van Gend en Loos* byloje laikus. Įvertinus ESKS ir Lisabonos sutarčių nuostatas teigtina, kad šiuo požiūriu jos iš esmės yra identiškos. Be to, jas lyginant su dabar galiojančia ES teise *a priori* teigtina, kad ši ES konstitucionalizmo dimensija darosi intensyvesnė / tankesnė. Šiuo atveju galima įvardyti tokius pasikeitimus. Pirma, ES pagrindinių teisių chartija taptų teisiškai privaloma[29]. Nors Pirmosios instancijos teismas[30], ETT[31], ir netgi Europos žmogaus teisių teismas[32] jau kurį laiką chartiją naudoja kaip doktrininį įkvėpimo šaltinį savo praktikai plėtoti, įsigaliojus Lisabonos sutarčiai ji taptų *de jure* privalomu teisės aktu privačių subjektų, ginančių savo teises ir ES, ir nacionalinių institucijų atžvilgiu, rankose[33]. Be to, toks pokytis gali būti traktuojamas ne tik kaip konstitucionalizmo, kaip viešosios valdžios ribojimo, išraiška, bet ir kaip vienas iš ES politinį identitetą plėtojančių elementų[34]. Taip pat paminėtina, kad nustatomas aiškus teisinis pagrindas (tiksliau, teisinė pareiga) ES prisijungti prie EŽTK[35]. Iš esmės toks pokytis gali būti traktuojamas kaip *eksplicitinis* pripažinimas, jog ES tampa intensyvesnė / tankesnė politinė bendruomenė, todėl atsiranda poreikis jos galias prižiūrėti „iš išorės“. Atkreiptinas dėmesys ir į tai, kad Lisabonos sutartis privatiems subjektams suteiktų šiek tiek platesnes teises tiesiogiai kreiptis į ES teismo instucijas dėl antrinės ES teisės panaikinimo[36], nes galiojančio EB sutarties 230 straipsnio 4 dalis yra pildoma akademinėje doktrinoje ilgą laiką remta privačių subjektų teise pateikti tiesioginius ieškinius dėl „reglamentuojančio pobūdžio teisės aktų, tiesiogiai su juo susijusių ir dėl kurių nereikia patvirtinti įgyvendinančių priemonių“[37]. Be to, Lisabonos sutartis sustiprintų ETT ir Komisijos galias dabartinio III ramsčio teisės aktų atžvilgiu – abi institucijos įgytų tokias pat galias, kokias turi I ramstyje. Vis dėlto Lisabonos sutartyje[38], palyginti su ESKS, nustatomas vėlesnis tokių ETT ir Komisijos galių atsiradimo terminas. Galiausiai, atkreiptinas dėmesys, kad pažeidimo procedūra taptų paprastesnė, nes jei ES valstybės nepraneštų apie direktyvas įgyvendinančių nacionalinių priemonių priėmimą, Komisija, kreipdamasi su ieškiniu į ETT, galėtų iškart prašyti priteisti vienkartinę baudą ar periodinės baudos mokėjimą[39].

---

[29] ES sutarties, pakeistos Lisabonos sutartimi, 6 straipsnio 1 dalis.

[30] Pvz., 2005 m. spalio 25 d. PIT sprendimas *Groupe Danone prieš Komisiją* (T-38/02, Rink., 2005, p. II-04407).

[31] ETT prireikė šiek tiek laiko „pastebėti“ chartijos egzistavimą. Šiuo požiūriu netgi EŽTT buvo greitesnis. Pvz., žr. 2007 m. gegužės 3 d. ETT sprendimą *Advocaten voor de Wereld* (C-303/05, Rink., 2007, p. I-03633, 46 punktas).

[32] Pvz., EŽTT 2002 m. liepos 11 d. sprendimas *Goodwin prieš Jungtinę Karalystę* (pareišk. nr. 28957/95).

[33] Pvz., 2008 m. birželio 19 d. nutartis *Kurt* (C-104/08, Rinkinyje dar neskelbta), kurioje ETT dėl akivaizdžios priežasties atsisakė priimti sprendimą dėl tam tikrų Austrijos teisės nuostatų suderinimo su ES pagrindinių teisių chartija.

[34] Vis dėlto pripažintina, kad Lisabonos sutartyje šis aspektas yra mažiau ryškus, nes pats chartijos *tekstas* į ES sutartį nebus inkorporuotas. Pvz., Douganas mano, jog chartijos teksto „pašalinimas“ iš ES sutarties gali slopinti ETT ir nacionalinių teismų norą „kūrybingai ir ambicingai“ naudotis chartija [4, p. 699].

[35] ES sutarties, pakeistos Lisabonos sutartimi, 6 straipsnio 2 dalis.

[36] Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo 263 straipsnio 4 dalis.

[37] Išsamiau apie privačių subjektų teisę pateikti ieškinius EB sutarties 230 straipsnio 4 dalies pagrindu žr., pvz., [31, p. 479–496].

[38] ES sutarties 11 protokolo 10 straipsnis.

[39] Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo 260 straipsnio 3 dalis.

Įvertinus šiuos pasikeitimus galima teigti, kad pirmosios konstitucionalizmo dimensijos požiūriu ESKS ir Lisabonos sutartis iš esmės nesiskiria. Abi jos padidintų ES teisės sistemos veiksmingumą ir baigtumą / tobulumą[40] ir sukurtų papildomas (tiesiogines ir netiesiogines) priemones privatiems subjektams ginti savo teises.

Toliau ESKS ir Lisabonos sutartimi daromi pokyčiai vertintini *konstitucionalizmo, kaip politinės bendruomenės išraiškos,* ir *konstitucionalizmo, kaip svarstymo,* dimensijų požiūriu. Šiuo atveju pažymėtina, kad ES *jau dabar* gali būti vadinama *neapibrėžtų tikslų politine bendruomene* [17, p. 19]. Tokį ES apibūdinimą nulemia šie jos turimi bruožai: 1) itin plati ES turimos kompetencijos apimtis (kiekybinis kriterijus – *kas* įgyvendina viešosios valdžios galias?); 2) vis didesnis sričių, kuriose ES Taryba sprendimus gali priimti kvalifikuota balsų dauguma[41], skaičius. Šis aspektas, kartu įvertinant Komisijos ir Europos Parlamento turimas galias, rodo, kad ES piliečiai savo preferencijas vis dažniau formuoja ir išreiškia *mažoritariniu pagrindu* tiesiogiai ES lygmeniu, o ne (tik) per nacionalines vyriausybes (plačiuoju požiūriu). Taip pat svarbu ir tai, kad ES/EB kompetencija apibrėžiama ne tik sektoriniu, bet ir funkciniu pagrindu (kokybinis kriterijus – *kaip* apibrėžiamos ir įgyvendinamos viešosios valdžios galios*)*; ir 3) ES teisės įtaka toms politikos sritims, kurių kontrolę išlaiko ES valstybės (vėlgi kokybinis kriterijus – *kaip* įgyvendinamos viešosios valdžios galios).

Šių konstitucionalizmo dimensijų požiūriu galima išskirti tokius ESKS ir Lisabonos sutarties aspektus. Visų pirma, ES įgytų *eksplicitinį* teisinį subjektiškumą ir perimtų visas EB teises ir įsipareigojimus[42]. Būtų atsisakyta egzistuojančios ramsčių sistemos, o Bendrijos metodas „įgytų“ universalaus sprendimų priėmimo metodo statusą. Visi šie pakeitimai traktuotini kaip (stipresnė) vientisos politinės bendruomenės išraiška. Itin svarbu tai, kad lyginant su galiojančia ES teise (iš esmės ES sutarties 6 str.), ir ESKS, ir Lisabonos sutartis gerokai aiškiau ir nuosekliau ES pateikia kaip *vertybinę* bendruomenę, neapsiribojančią vien „žemiškų“ / ekonominių tikslų siekimu. Kaip minėta, Lisabonos sutartis šį aspektą išryškina ne taip intensyviai, nes ES pagrindinių teisių chartijos tekstas nėra inkorporuotas į ES sutartį, tačiau kitos jos nuostatos iš esmės yra analogiškos ESKS[43]. Taigi, šiuo požiūriu ES sutartį galima vis labiau suvokti kaip imperatyvią tam tikromis pamatinėmis vertybėmis grindžiamos politinės bendruomenės viziją.

[40] Kaip minėta, Walkeris pažymi, jog teisės sistema yra viena iš akivaizdžiausių ir kartu mažiausiai pabrėžiamų (valstybės) konstitucionalizmo dimensijų [37, p. 7].

[41] Iš tikrųjų kvalifikuotos daugumos principo taikymas ES Taryboje yra labiau taisyklė nei išimtis. Kaip nurodo Hixas, 1994–1998 m. vieningu balsavimu buvo priimta 79 proc. sprendimų: Hix S. Europos Sąjungos politinė sistema. Vilnius, Eugrimas, 2006, p. 116–117. S. Hagemannas pažymi, kad 1999–2006 m. priimant antrinius ES teisės aktus kvalifikuotos daugumos taisyklės naudojimas atskirais metais svyravo nuo 37,4 proc. (2004 m. sausio–balandžio mėnesiais) iki 59,8 proc. (2002 m.). Hagemann S. Decision-Making at 25/27: Presenting the Facts. European Policy Centre, 2007, p. 2.

[42] ES sutarties, pakeistos Lisabonos sutartimi, 47 straipsnis.

[43] Žr. ES sutarties, pakeistos Lisabonos sutartimi, 2, 3, 4, 6 ir 7 straipsniai.

Taip pat pažymėtina, kad kvalifikuotos balsų daugumos ES Taryboje priimant sprendimus taisyklės taikymas išplečiamas sritims, kuriose sprendimai šiuo metu priimami vienbalsiai. Šiuo atveju ypač svarbu, kad ši taisyklė būtų bendrai[44] taikoma ir baudžiamosios teisės, paprastai vadinamos paskutiniu ES valstybių suvereniteto bastoniu (šią sąvoką vartojant politologine, o ne teisine reikšme), srityje[45]. Toks pokytis reiškia, kad ES apibrėžtų bendrą gėrį mažoritariniu pagrindu ne tik per (ribotą) ekonominės gerovės perskirstymą, bet ir tiesiogiai nusakytų, kas yra gėris ir blogis šioje bendruomenėje[46]. Be to, paminėtinas demokratijos principų įtvirtinimas[47], universalus bendro sprendimo procedūros taikymas, o tai savo ruožtu reiškia Europos Parlamento galių stiprėjimą. Šie pokyčiai rodo, jog ES piliečiai savo preferencijas dažniau formuotų tiesiogiai ES lygmeniu.

Vėlgi minėti bruožai abiejose sutartyse yra beveik identiški. Tiesa, yra ir skirtumų. Pavyzdžiui, Lenkijos reikalavimu prie naujos balsavimo sistemos ES Taryboje bus pereita nuo 2014 m. lapkričio 1 d., su galimybe taikyti Joaninos mechanizmą iki 2017 m. kovo 31 d. Vis dėlto Lisabonos sutartis šių dimensijų požiūriu žengia *toliau* nei ESKS, nes atsiranda naujos nuostatos dėl ES siekiamų tikslų klimato kaitos srityje[48] ir Lietuvos ir Lenkijos siūlymu nuostatos dėl energetinio solidarumo[49]. Neabejotina, kad šios naujovės rodo intensyvesnį ES kaip politinės bendruomenės ir ES kaip diskursinės sistemos, kurioje sprendimai bus priimami mažoritariniu pagrindu, pobūdį. Be to, galima pažymėti įdomų paradoksą. ESKS preambulėje, apibūdinant integracijos proceso dinamiką, teigiama, kad „Europos tautos yra pasiryžusios peržengti ilgai trukusį susiskaldymą ir ***kaip niekada glaudžiai susivienijusios*** kurti bendrą likimą“ [pažymėta autoriaus]. Šiame teiginyje galima įžvelgti tam tikrą baigtinumo nuotaiką – pripažinimą, jog integracijos procesas pasiekė stabilumo tašką, o ES „architektūra“ iš esmės nebeturėtų keistis. Lisabonos sutartyje, kaip ir dabar galiojančioje ES sutartyje, paradoksaliai kalbama apie siekį kurti „***vis glaudesnę* Europos tautų sąjungą“** [pažymėta autoriaus]. Toks kalbos pasikeitimas gali būti traktuojamas kaip užuomina apie tolesnes ES, ***kaip glaudesnės politinės bendruomenės,*** plėtros perspektyvas, ir, galima teigti, pakartotinius bandymus įgyti formalų konstitucinį statusą ateityje[50].

[44] Žinoma, turint galvoje ETT priimtus sprendimus bylose C-176/03 ir 440/05, teoriškai tam tikras elgesys Bendrijos lygmeniu mažoritariniu pagrindu gali būti kriminalizuotas ir pagal galiojančią EB teisę. Tačiau Lisabonos sutartyje yra *bendras* teisinis pagrindas, leidžiantis pasitelkant įprastą teisėkūros procedūrą priimti įvairias materialinės (įskaitant ir sankcijų nustatymą) ir procesinės baudžiamosios teisės normas.

[45] Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo 82, 83 ir 84 straipsniai.

[46] Šiuo atveju atkreiptinas dėmesys į 2005 m. VFR Konstitucinio Teismo priimtą sprendimą Europos arešto orderio akto byloje. Jame Teismas, be kita ko, nurodė, kad, nepaisant pažengusios integracijos, ES teisė vis dar yra tik dalinė teisės sistema, kuri „sąmoningai priskirtina tarptautinei viešajai teisei“. Teismo sprendimą žr. http://www.bverfg.de/entscheidungen/rs20050718_2bvr223604en.html. Galima daryti prielaidą, kad toks Teismo teiginys suprastinas ne (tik) kaip dabarties konstatavimas, o kaip konstitucinis imperatyvas *ateičiai*.

[47] ES sutarties, pakeistos Lisabonos sutartimi, II dalis.

[48] Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo 191 straipsnio 1 dalis.

[49] Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo 122 straipsnis.

[50] Žinoma, tokia ESKS baigtinumo nuotaika neturėtų būti suvokiama absoliučiai, ypač turint galvoje joje

Taigi tyrimas leidžia teigti, kad minėtų konstitucionalizmo dimensijų požiūriu ESKS ir Lisabonos sutartis *iš esmės* nesiskiria. Žinoma, pateiktas vaizdas yra labai supaprastintas ir atspindi tik teisės aktų formalaus turinio palyginimą. Žinant, kad ESKS niekada neįsigalios, neįmanoma įvertinti, kaip atrodytų ES *gyvoji konstitucija*, tai yra reali ES ir nacionalinių institucijų praktika šio teisės akto pagrindu. Tiesa, nereikia pamiršti minėtų EVT elementų, kurių nebuvimas Lisabonos sutartį lyg ir daro „nebekonstitucine“. Iš principo jie vargu ar gali būti vertinami kaip paneigiantys tokį pobūdį. Kaip matėme, termino „konstitucija“ atsisakymas savaime nepakeičia politinės bendruomenės pobūdžio. Teoriškai ESKS galėjo stimuliuoti intensyvesnį ES politinio identiteto vystymąsi. Tačiau šiuo požiūriu neįmanoma įvertinti abiejų teisės aktų, ypač žinant, kad kai kas ESKS traktavo kaip „dar vieną sutartį“[51]. Tokia pati išvada dėl poveikio konstituciniam pobūdžiui darytina ir dėl teisės aktų ar pareigūnų pavadinimų. Kaip minėta, akademinė bendruomenė iš esmės sutaria, kad eksplicitinio ES teisės viršenybės principo įtvirtinimas ESKS nebūtų pakeitęs ES ir nacionalinės teisės sistemų santykio prigimties. ES simboliai jau egzistuoja, todėl eksplicitinis jų (ne) įtraukimas į ES pirminę teisę *per se* nekeičia ES pobūdžio[52].

Autoriaus manymu, problemiškiausias vientiso teisės akto formos atsisakymas (po to, kai jis jau buvo sukurtas ir pateiktas ES piliečių teismui). Šį teiginį patvirtina ir toks iškalbingas faktas: kai teisės ekspertų grupei rengiant Lisabonos sutartį buvo pasiūlyta parengti oficialias konsoliduotas ES sutarties ir Sutarties dėl ES veikimo versijas, poros valstybių atstovai tam kategoriškai pasipriešino. D. d'Amato, vienas iš Europos konvento vicepirmininkų, tiesiai pasakė, kad taip buvo siekiama ES pirminės teisės tekstus padaryti nesuvokiamus siekiant išvengti naujų referendumų. Jo teigimu, „jei tekstas neįskaitomas, jis nėra konstitucinis. Toks buvo suvokimas“ [22, p. 406]. Čia vėlgi galima įžvelgti sąsajų su „Matricos“ trilogija. Vienas jos herojų – Cypheris buvo atjungtas nuo Matricos ir pradėjo gyventi realiame pasaulyje. Tačiau laikui bėgant jis pavargsta nuo slegiančios tikrovės ir pradeda gailėtis, kad paliko Matricą, todėl nusprendžia su mašinomis sudaryti sandėrį ir prašytis vėl prie jos prijungiamas. Už išdavystę tikrame pasaulyje Cypheris nori mėgautis nerūpestingu gyvenimu virtualiame. Agentui Smithui sprendimą jis aiškina taip: „*aš žinau, kad šis kepsnys neegzistuoja ... Žinau,*

įtvirtintas vadinamąsias *passarrelle* nuostatas. Šiuo požiūriu ESKS nepretendavo būti visiškai tobula imperatyvi ateities vizija ir pripažino savo dalinį nebaigtumą / netobulumą. Vis dėlto analogiškos *passarrelle* nuostatos įtvirtintos ir Lisabonos sutartyje, o tai reiškia, kad „vis glaudesnės sąjungos“ ateitis tikėtinai neapsiribos perėjimu nuo vienbalsiškumo prie kvalifikuotos balsų daugumos taisyklės tam tikrose srityse arba specialios teisėkūros procedūros pakeitimu įprasta teisėkūros procedūra.

[51] Tokia išvada peršasi įvertinus minėtus nacionalinių konstitucinių teismų sprendimus dėl ESKS.

[52] Vis dėlto galima teigti, kad šių elementų įvardijimas patvirtina teiginį, jog ESKS buvo kuriama remiantis klasikinio konstitucionalizmo idėjomis. Taigi, pritarus teiginiui, kad valstybės simbolikos kopijavimas ES kontekste nėra pajėgus sukurti pridėtinės vertės sumažinant atstumą tarp ES ir jos piliečių, galima teigti, kad atsisakymas juos įtvirtinti ES pirminėje teisėje yra prasmingas. Apskritai apie simbolius kaip integracijos priemonę, žr., pvz.: Grimm D. Integration by Constitution // International Journal of Constitutional Law. 2005, Nr. 3, p. 199.

kad kai jį įsidedu į burną, Matrica mano smegenims sako, kad jis yra sultingas ir skanus ... Po devynerių metų ... Žinote, ką supratau? Nežinojimas yra palaima...“. Lisabonos sutartį galima suvokti kaip panašų „atsitraukimą“[53]. Šiuo atveju svarbu tai, kad viena iš pagrindinių konstitucinės teisės funkcijų – integruojamai veikti politinę bendruomenę[54]. Deja, galima teigti, kad ESKS atsisakymas ir perėjimas prie Lisabonos sutarties sukelia bent hipotetinį pavojų, kad ES piliečiai gyvens (ar jau gyvena) skirtinguose pasauliuose. Jau Lisabonos sutarties ratifikavimo procesas atskleidė tokio gyvenimo skirtinguose pasauliuose tikimybę. Tose ES valstybėse, kurios ratifikavo ESKS, stengiamasi įrodyti, jog Lisabonos sutartis iš esmės niekuo nesiskiria nuo ESKS. O valstybėse, kuriose ši sutartis buvo atmesta arba buvo kilusi tokia grėsmė, atvirkščiai, tvirtinama, kad šie teisės aktai skiriasi iš esmės. Žinoma, sunku įvertinti, kokį poveikį tokia retorika ir EVT išvados turės tolesnei politinių ir teisės institucijų praktikai, jei įsigalios Lisabonos sutartis. Be to, rimtai žiūrint į tvirtinimus, kad neigiamus referendumų Prancūzijoje ir Nyderlanduose rezultatus bent iš dalies nulėmė tarp ES ir jos piliečių esantis atstumas ir jos nesuvokiamumas, toks žingsnis juo labiau sunkiai pateisinamas. Šiuo atveju bent teoriškai galima kelti klausimą, ar įsigaliojus Lisabonos sutarčiai ETT steigiamąsias sutartis vis dar galės vadinti ES konstitucine chartija, taip jis padarė *Les Verts* sprendime? Šis klausimas susijęs su kitu aspektu. Jei ESKS galima suvokti kaip ambicingą ES ateities viziją, tai Lisabonos sutartis, nors ir turinti beveik tą patį turinį, tokių asociacijų nesukelia[55]. Kalbant apie socialinės tikrovės kūrimą, keltinas klausimas – jei ESKS kūrėjai tikėjo pamatiniais konstituciniais idealais, kodėl jų taip lengvai atsisakė? Jei atsisakė, ar tai reiškia, kad rimtai netikėjo? Jeigu taip, jie tikrai niekada netaps tikrove[56]. „Matricos“ trilogija baigiasi tuo, jog Žemėje nusistovi trapi skirtingų pasaulių pusiausvyra. Sunku įvertinti, kokią pusiausvyrą sukurtų įsigaliojusi Lisabonos sutartis. Teoriškai žiūrint, joje užprogramuota institucinė reforma sustiprintų ES ir leistų jai veiksmingiau reaguoti į didėjančius išorės ir vidaus iššūkius vis spartėjančios globalizacijos pasaulyje. Reikia tikėtis, kad Lisabonos sutarties „programavimo“ kalba bus priimta kaip įtikinama ir nekels egzistencinių ES problemų.

---

[53] Jei pažiūrėsime į ESKS rengimo ir ratifikavimo procesą, pamatysime, kad jis į dienos šviesą „ištraukė“ tuos EB/ES bruožus, kurie egzistavo jau ne vieną dešimtmetį. Pvz., Prancūzijos referendumo dalyviai „sužinojo“ apie (liberalios) vidaus rinkos egzistavimą; Čekijos Konstitucinio Teismo 2008 m. sprendimas dėl Lisabonos sutarties konstitucingumo rodo, kad ji Čekijos Senato nariams atskleidė tą faktą, jog ES tam tikrose srityse turi išimtinę kompetenciją! Teismo sprendimą žr.: http://angl.concourt.cz/angl_verze/doc/pl-19-08.php (konkrečiai, sprendimo 4 p.). Panašią tendenciją ratifikuojant ESKS ir Lisabonos sutartį buvo galima matyti ir Lietuvoje: politikai, paprasti žmonės ir netgi teisininkai „atrado“ įvairių „naujų“ ES ir jos teisės bruožų.

[54] Vis dėlto, pritarus teiginiui, kad integracijos procesas yra pagrįstas „vis glaudesnės Europos *tautų* sąjungos“ idėja, reikės pripažinti, kad iš esmės ES konstitucinė teisė savo integracinę funkciją turėtų vykdyti bent jau ne intensyviau nei tai daro nacionalinė konstitucinė teisė.

[55] Tokią nuotaiką galima pastebėti ir kai kurių autorių darbuose (jų pavadinimuose): [4, p. 617–703].

[56] Keltinas klausimas – jei ESKS buvo traktuojama kaip viena tokios integracijos priemonių, tai reiškia pripažinimą, jog tokia integracija yra būtina tinkamam ilgalaikiam politinės bendruomenės funkcionavimui. Ar tai reiškia, kad su Lisabonos sutartimi šis poreikis paprasčiausiai dingo?

Išvados

Atlikus tyrimą galima pateikti dvi išvadų grupes. Pirma bendrai susijusi su konstitucinės kalbos atsisakymu EVT išvadose, o antroji – su lyginamąja ESKS ir Lisabonos sutarties analize įvairių konstitucionalizmo dimensijų požiūriu.

Kalbant apie konstitucinės kalbos vartojimą Europos integracijos procesui nusakyti pažymėtina, kad pastarųjų metų įvykiai rodo, jog gali būti pavojinga vartoti tam tikrą kalbą / terminiją apibūdinant socialinį reiškinį, jei ši kalba turi giliai istoriškai įsišaknijusią prasmę ir nėra sutarimo, kiek ir kaip ši kalba gali būti naudojama kitokiame kontekste. Eksplicitinis konstitucinės kalbos atsisakymas 2007 m. birželio 21–22 d. išvadose gali būti suvokiamas bent dviem būdais. Pirma, jis gali būti traktuojamas kaip elementarių „techninių“ ESKS elementų atsisakymas. Kita vertus, jis gali būti traktuojamas kaip ES pretenzijų į gilesnės, labiau eksplicitinės politinės bendruomenės statusą atsisakymas. Autoriaus manymu, formalių konstitucinių atributų pažymėjimas EVT išvadose gali būti traktuojamas kaip papildomas įrodymas, jog ESKS buvo rengiama įkvėpimo semiantis būtent valstybės / dokumentinio konstitucionalizmo tradicijoje. Šiuo atveju išreikština abejonė, ar dokumentinio konstitucionalizmo siūlomi politinės bendruomenės integracijos instrumentai / simboliai yra optimalūs turint galvoje, kad ES yra kitokios prigimties politinė bendruomenė nei valstybė. Galima daryti išvadą, jog tradicinio konstitucionalizmo idėjų atsisakymas savaime nerodo / nereiškia bendro konstitucionalizmo idėjų atmetimo. Iš esmės nesvarbu, kaip aiškinamos EVT išvados, ir ESKS, ir šios išvados traktuotinos kaip susiję kalbos aktai, kurie gali būti suvokiami tik konkretaus socialinio diskurso kontekste. Visas ESKS rengimo, ratifikavimo, žlugimo ir Lisabonos sutarties atsiradimo procesas yra geras pavyzdys, kad socialinė tikrovė gali būti aiškinama skirtingai, neatsižvelgiant į tai, kad interpretuojami objektai (šiuo atveju – teisės aktai) iš esmės nesiskiria. Dabar būtų per anksti atsakyti į klausimą, kokią įtaką konstitucinės kalbos atsisakymas turės ES ir nacionalinių institucijų praktikai, jei įsigalios Lisabonos sutartis. Turint galvoje ESKS nesėkmę ir analizuotų EVT išvadų turinį, kurį laiką sunku tikėtis eksplicitinio konstitucinės kalbos vartojimo politinių institucijų diskurse.

Lyginamoji ESKS ir Lisabonos sutarties analizė konstitucionalizmo dimensijų požiūriu rodo, kad šie teisės aktai yra labai panašūs. Nepaisant tarp jų esančių skirtumų teigtina, kad įsigaliojus Lisabonos sutarčiai ES taptų „konstituciškai svaresnis darinys“ nei yra. Vis dėlto, atsisakius vientiso pirminės teisės akto formos, jos išorinė vientisos politinės bendruomenės išraiška būtų mažiau pastebima.

LITERATŪRA

1. Besson S. Sovereignty in Conflict // European Integration online Papers. 2004,vol. 8, no 15.
2. Craig P. Constitutions, Constitutionalism and the European Union // European Law Journal. 2001, no 2.
3. Di Fabio U. The European Constitutional Treaty: An Analysis // German Law Journal. 2004, vol. 5, no 8.
4. Dougan M. The Treaty of Lisbon 2007: Winning Minds, Not Hearts // Common Market Law Review. 2008, no 45.
5. Editorial Comments. What should replace the Constitutional Treaty ? // Common Market Law Review. 2007, vol. 44.
6. Editorial Comments. From the Constitution to a new round of treaty amendments: Step-by-step // Common Market Law Review. // 2007, vol. 44, no 5.
7. European Constitutionalism Beyond the State (red. J. H. H Weiler., M. Wind). Cambridge: Cambridge University Press, 2003.
8. Evolution of EU Law (red. P. Craig, G. de Búrca). Oxford University Press, 1999.
9. Grimm D. Does Europe Need a Constitution ? // European Law Journal. 1995, vol. 1, no. 3.
10. Jarukaitis I. Ratification of the Treaty Establishing a Constitution for Europe in Lithuania and its Impact on the National Constitutional System // Teisė. 2006, t. 61.
11. Kirchhof P. The Balance of Powers Between National and European Institutions // European Law Journal, 1999, vol. 5, no 3.
12. Kumm M., Comella V. F. The Future of Constitutional Conflict in the European Union: Constitutional Supremacy after the Constitutional Treaty // Jean Monnet Working Paper 2004, 5 / 04.
13. Kūris E. Ekstranacionaliniai veiksniai Lietuvos Respublikos Konstituciniam Teismui aiškinant Konstituciją // Teisė, 2004, t. 50.
14. Kwiecień R. The Primacy of European Union Law over National Law Under the Constitutional Treaty // German Law Journal. 2005, vol. 6, no 11.
15. L'autorité de l'Union européenne (red. L. Azoulai, L. Burgorgne-Larsen). Bruxelles: Bruylant, 2006.
16. Lenaerts K., Corthaut T. Of Birds and Hedges: the Role of Primacy in Invoking Norms of EU Law // European Law Review. 2006,vol. 31, no 3.
17. Maduro M. P. How Constitutional Can the European Union be? The Tension Between Intergovernmentalism and Constitutionalism in the European Union // Jean Monnet Working Paper. 2004, 5/04.
18. Mancini G. F. Europe: The Case for Statehood // European Law Journal. 1998, vol. 4, no 1.
19. Mayer F. C. Supremacy-Lost? Comment on Roman Kwiecień // German Law Journal. 2005, vol. 6, no 11.
20. Pernice I. Constitutional Law Implications for a State Participating in a Process of Regional Integration. German Constitution and „Multilevel Constitutionalism". German Reports on Public Law. Baden-Baden: NOMOS, 1998.
21. Pernice I., Mayer F., Wernicke S. Renewing the European Social Contract. The Challenge of Institutional Reform and Enlargement in the Light of Multilevel Constitutionalism. WHI-Paper 11/01.
22. Preparing the Union for the Future. Necessary Revisions of Primary Law after Non-Ratification of the Treaty establishing a Constitution for Europe (red. H. Koeck M. M. Karollus.). Vienna: NOMOS, 2008.
23. Principles of European Constitutional Law (red. A. von Bogdandy, J. Bast). Hart Publishing, 2005.
24. Rochere J. D., Pernice I. European Union and National Constitutions. General Report to FIDE XX Congress 2002 in London. WHI-Paper 17/02;
25. Rosenfeld M. The European Convention and the Constitution Making in Philadelphia // International Journal of Constitutional Law. 2003, no 1.
26. Schilling T. The Autonomy of the Community Legal Order – An Analysis of Possible Foundations // Harvard International Law Journal. 1996, no 37.
27. Somek A. Postconstitutional Treaty // German Law Journal. 2007, vol. 8, no 12.
28. Sovereignty in Transition (red. N. Walker). Oxford: Hart Publishing, 2003.
29. Stein E. Lawyers, Judges and the Making of a Transnational Constitution // American Journal of International Law. 1981, vol. 75, no 1.
30. Šileikis E. Alternatyvi konstitucinė teisė. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005.

31. Teisė besikeičiančioje Europoje. Liber Amicorum Pranas Kūris. Mykolo Romerio universitetas, 2008.
32. The Chartering of Europe (red. E. O. Eriksen, E. Fossum, A. J. Menendez). Baden-Baden: Nomos, 2003.
33. The European Constitution and National Constitutions. Ratification and Beyond (red. A. Albi, J. Ziller). Kluwer Law International, 2007.
34. The European Constitution in the Making (red. R. Miccù, I. Pernice). Baden-Baden: NOMOS, 2003.
35. The Europeanisation of Law: The Legal Effects of European Integration. Oxford: Hart Publishing, 2000.
36. Von Bogdandy A. The European Union As a Supranational Federation: A Conceptual Attempt in the Light of Amsterdam Treaty // Columbia Journal of European Law, 2000.
37. Walker N. EU Constitutionalism in the State Constitutional Tradition // EUI Working Papers, Law NO2006 / 21.
38. Ward I. Bill and Fall of the Constitutional Treaty // European Public Law. 2007, vol. 13, no 3.
39. Weiler J. H. H. The Transformation of Europe // Yale Law Journal. 1991, no 100.
40. Weiler J. H. H. Europe: The Case Against the Case for Statehood // European Law Journal. 1998, vol. 4, no 1.
41. Weiler J. H. H. The Constitution of Europe. Do the New Clothes Have an Emperor? And Other Essays on European Integration. Cambridge: Cambridge University Press, 1999.
42. Jarukaitis I. Europos Sąjungos ir nacionalinės teisės sistemų sąveika: ES konstitucinės sutarties ir Lisabonos sutarties viražai // Justitia, 2008, Nr. 4 (70).

THE EU CONSTITUTIONAL TREATY AND THE LISBON TREATY: IN SEARCH OF DIFFERENCES

Irmantas Jarukaitis

S u m m a r y

The article deals with issues of the nature of the EU from the point of view of the EU Constitutional Treaty and the Lisbon Treaty. The European Council has adopted conclusions in June 21–22, 2007 which state among the other things that the Lisbon Treaty will not have a constitutional character. Namely this statement is the main point of departure of the article and its main object of research. First of all, the article analyses the present of the EU aiming at providing the answer to the question, to what extent the currently existing EU may be treated as constitutional system, to what extent the use of constitutional language in the context of the EU is justified. Various attitudes of academic community and court practice are examined from that point of view. Analysis is also provided how the above mentioned conclusions of the European Council may be interpreted. The conclusion is drawn that the EU may be treated as specific constitutional community already under the existing legal framework. The article singles out three dimensions of constitutionalism. On the basis of above performed research the analysis is provided to what extent the EU Constitutional Treaty and the Lisbon Treaty differ from the point of view of various dimensions of constitutionalism, to what extent the statement of the European Council about the "de-constitutionalised" nature of the Lisbon Treaty is optimal. The conclusion is drawn that the EU Constitutional Treaty and the Lisbon Treaty have no essential differences from the point of view of various dimensions of constitutionalism, whereas the Lisbon Treaty in some respects may be even treated as a reflection of more intensive constitutional ambitions. It is argued that the conclusions of the European Council may be perceived at least in two ways – as a mere renouncement of certain "technical" elements of the EU Constitutional Treaty or as a renouncement of claims to a status of a deeper constitutional community on the part of the EU. However, only the practice of EU and national institutions is able to reveal a practical importance of such statement if the Lisbon Treaty comes into force.

Įteikta 2009 m. gegužės 4 d.
Priimta publikuoti 2009 m. rugsėjo 9 d.